

gyel–csehszlovák ellentéteket. A román király közvetíteni próbált a felek között, Varsó azonban rossz néven vette a beavatkozást.

Lengyelország felismerte, hogy az elkövetkező területi átrendeződések során Magyarország kulcsfontosságú szerephez jut, hiszen a magyarok voltak a leginkább érdekelték a határok átrajzolásában. 1938. október 5-6-án gróf Csáky István, a magyar kormány kabinetfőnöke Varsóba utazott, és tárgyalásokat folytatott a magyarok területi követeléseiről. A lengyel vezetés támogatásáról biztosította a magyarokat (a kárpátaljai területeket kivéve). Az ezt követő levelezésből kiderül, hogy a lengyelek hiányolták a magyar vezetésből a határozottságot és a kedvező alkalmakra való lecsapást. Az 1938. november 2-án, a nyugati hatalmak nélkül meghozott bécsi döntést nagyon rosszul fogadták Varsóban. Ráadásul a harmadik birodalom elutasította azt az olasz–magyar javaslatot, amely Lengyelországot jelölte volna ki közvetítőnek a magyar–csehszlovák határkérdésekben.

A lengyel külügyminiszter-helyettes úgy okoskodott, hogy Romániának és Jugoszláviának is jobb lesz, ha a magyarok revizionista étvágyát Csehszlovákia csillapítja. Beck ezért Romániába utazott, hogy rábírja a román királyt és a külügyminisztert, hogy támogassák a csehszlovák területek magyaroknak kedvező elosztását. A román–magyar–lengyel érdekek kibékítése azonban teljes kudarcot vallott. Magyarország – habár a trianoni szerződés felülvizsgálatának célját sosem tévesztette szem elől – végig nagyon óvatosan politizált, és nem akart ujjat húzni a nyugati hatalmakkal sem.

A lengyelek helyzetét tovább rontotta, hogy Beck túl nagy reményeket fűzött Olaszország aktivitásához a kelet-közép-európai régióban. Valójában Olaszország sem gazdaságilag, sem politikailag nem volt abban a helyzetben, hogy ellensúlyozni tudja az egyre növekvő német befolyást. Mussolini csupán gesztusokat tett – gyakorlatilag pedig úgy táncolt, ahogy a németek fűtyültek. A lengyelek tehát rosszul ítélték meg Olaszország bevonásának lehetőségét. Végül 1939 márciusában mégiscsak sikerült elérni, hogy legyen közös lengyel–magyar határ, de ebben Olaszországnak semmi szerepe nem volt.

A német diplomácia kiemelt figyelmet szentelt Beck törekvéseinek, mivel Kelet-Közép-Európát a saját érdekszférájának tekintette. Ugyanakkor a lengyel terv nem nyerte el a nyugati hatalmak rokonszenvét. A szövetséges Franciaország megorrolt, Nagy-Britannia pedig csak mérsékelt érdeklődést tanúsított az ötlet iránt. Az enyhülés időszakában a nyugati szövetségesek amúgy sem akartak belekeveredni a kelet-közép-európai taktikázásokba. Mire azonban foglalkozni kezdtek egy esetleges keleti front kérdésével, már túl késő volt. 1938 végére Kelet-Közép-Európa szétesett.

Összefoglalásképpen elmondható, hogy Józef Beck és a lengyel vezetés terve logikusnak tűnhetett a maga idejében, de visszatekintve nyil-

vánvaló, hogy a harmadik Európáról szóló elképzelés nem volt reális. Lengyelország alábecsülte Csehszlovákia stabilizáló szerepét, és túlbecsülte a saját erejét. A lengyel külügyminiszter nem vette észre, hogy a csehszlovák krízis Németország délkelet-európai hegemoniáját segíti elő, és hogy a területi változásokat Lengyelország nem tudja a maga hasznára fordítani. Ez a legfontosabb lecke, amit Beck harmadik Európájából megtanulhatunk.

Pethő-Szirmai Judit

Moneta Episcopalis Egyházi pénzveretés Lengyelországban, Csehországban és ezek német vonatkozásai

Pauk, Rafal, Marcin: Moneta Episcopalis Episcopal Coinage in Poland and Bohemia and its German Context = Acta Poloniae Historica, 2011. 104. no. 31-70. p.

A lengyel püspökök tizenharmadik századi pénzveretési tevékenységéről Stanislaw Suchodolski évekkel ezelőtt megjelent műve mai napig alapműnek számít, és a témában – bár a könyv megjelenése óta számos tanulmány született az újabb és újabb numizmatikai eredményekről – számottevő változás nem következett be. Suchodolski azon a szilárd meggyőződésen van, hogy a Német-római Császárság területén működő egyházi pénzverésnek semmi köze sincs az egykorú lengyelországi gyakorlathoz. A legújabb kutatások fényében ugyanakkor úgy tűnik, hogy ezt az állítást el kell vetnünk. Természetesen vannak, akik a mai napig amellet érvelnek, hogy a német püspökök pénzveretési gyakorlatát nem hasonlíthatjuk a lengyel vagy cseh püspökökéhez, mivel előbbiek sokkal nagyobb függetlenséget élveztek az utóbbiaknál. Jelen cikk ezzel szemben azt az állítást kívánja példákkal és történeti összefüggések felmutatásával alátámasztani, miszerint a tizedik és a tizenharmadik század között tevékenykedő lengyel és cseh egyházi vezetők a német egyházi vezetőkhöz hasonló kiváltságokkal rendelkeztek.

A Német-római Császárság püspöki pénzveretési gyakorlatáról numizmatikai és írásos források – nagyrészt a császár által adományozott kiváltságokat tartalmazzák – egyaránt a rendelkezésünkre állnak. Ugyanakkor, a tizedik és tizenkettedik század időszakát tekintve a meglévő források sem képesek teljes képet adni az egyház pénzveretési gyakorlatáról. Kiváló példa erre a Verdenben működő szász püspökség, melynek I. Ottó császár adományozott pénzveretési kiváltságot. Ezt a kiváltságot a rákövetkező uralkodók megerősítették, de írásos emléken kívül erről semmi-

lyen bizonyíték nem maradt fenn. Másról, mint pl. Hildesheimben viszont megvannak a pénzérmék, csak éppen a kiváltságlevél hiányzik, illetve a meglévő okirat jóval későbbi a vert pénznél. A nagy számban előkerült kiváltságlevelekből és tárgyi emlékekből az mindenesetre bizonyosnak tűnik, hogy a pénzveretés jogának kiváltsága császárságszerte nagyrészt az egyház kezében összpontosult. Ennek alátámasztására szolgál, ha a würzburgi érmék jól nyomon követhető történetét szemügyre vesszük. Az érméken kezdetben még látható volt az uralkodó neve, de II. Ottó uralkodásának idejében már csak a würzburgi egyház patrónus szentjének, Szt. Kiliánnak a neve bukkan fel rajtuk, majd III. Ottó uralkodásakor már a szent képmása is felkerül az érmére. Igaz, az uralkodó neve IV. Henrik alatt visszakerül, de ez ekkor is csak rövid időre történik meg. A pénzveretés joga általában szorosán együtt járt a vásár tartásának, és a püspökség területén át szállított árura kivetett vám szedésének a jogával.

Mind a pénzverés, mind a vámszedés és vásároztatás jogának átadása jelzi, milyen mély gazdasági és társadalmi átalakuláson ment keresztül a Német-római Császárság társadalmi a tizenegyedik és tizenkettedik században.

A kutatók körében nincs vita afelől, hogy a német konceptuális és szervezeti modell milyen jelentős mértékben hatott az egykorú cseh és lengyel egyházakra. A szuverén egyházi területek létrejötte a hatalom decentralizációjához vezetett, melynek egyik tetőpontja a tizenharmadik századi Nyugat-Pomeránia és Szilézia volt. Természetesen más lengyel egyházi kerületek vezetői is hasonló igénnyel léptek fel, elég, ha csak a krakkói püspökökre Paul Przemanków-ra, és Muskata-ra gondolunk. Ők személy szerint hatalmas birtokot hoztak létre, amelyre embereket telepítettek, lovagi szervezetet hoztak létre, és fallal körülvett erősségeket emeltettek, továbbá hercegi jogokat gyakoroltak, ami miatt gyakran összeütközésbe is kerültek a területet uraló hercegekkel.

Ráadásul, arra, hogy a lengyel püspökök pénzt verettek, korábbi bizonyítékaink vannak annál, mint hogy területi hatalmat építettek ki. Ez a tény pedig ugyanahhoz az értelmezési nehézséghez vezet, mint amivel a Német-római Császárság esetén szembetaláljuk magunkat. Nevezül, hogy a püspökök által veretett pénzérmék sokkal nagyobb számban kerültek elő, mint az őket erre feljogosító írásos dokumentumok. Ám Lengyelország esetén az is nehezebbé teszi a tények feltárását, hogy a németnél sokkal kisebb a feldolgozható leletanyag, valamint hogy a kutatót gúzsba kötik a Piast hercegség szocio-kulturális összefüggéseiről szóló mélyen gyökeret vert történeti elgondolások, dogmák. A nehézségek tekintetében elég, ha csak az első, okirattal bizonyítható püspöki pénzveretési jog esetét említjük. Az erről számot adó legrégebbi okiratot Ladislaus Odowic herceg

állította ki Poznan püspökének 1232-ben, ám az okiraton kívül semmilyen bizonyítékunk sincs arra, hogy a püspök élt volna e jogával, mivel ezt alátámasztó tárgyi lelet eddig nem került elő. A tizenkettedik és tizenharmadik századi lengyel és cseh pénzveretési gyakorlat vizsgálatakor újabb nehézséget jelent az is, hogy a megtalált pénzérmék ikonográfiájából sokszor eldönthetetlen, hogy egyházi vagy világi (értsd: hercegi, uralkodói) pénzről van-e szó, mivel ezek megjelenésükben gyakran megegyeztek. Gondoljunk csak azokra az érmékre, amelyeken egy püspök képmása van főpapi viseletben, pásztorbottal a kezében. Ez a püspök beazonosítható úgy is, mint Szt. Adalbert, az uralkodó dinasztia védőszentje, és úgy is, mint maga a pénzt verető püspök, pl. Gniezno érseke.

Az egyházi pénzveretésre a Přemyslid monarchia még a lengyelországinál is kevesebb bizonyítékkal szolgál. A témához tartozó legrégebbi írott forrás kibocsátója III. Konrád német-római császár. Az általa kiadott kiváltságlevél Henrik Zdíknek, Olmütz püspökének készült 1144-ben, mellyel egyben a kettejük között dúló hosszú konfliktust lezárandó Henrik püspök elsőbbségét is biztosította Prága püspökével szemben. A két püspök között zajló éles rivalizálás egészen a tizenharmadik század elejéig tartott.

A prágai püspökök pénzveretési tevékenységére utalnak a Meinhard püspök által kibocsátott érmék, vagy a Német-római Császárság területétől keletre lévő térségből előkerült talán legrégebbi leletek: a Szt. Adalbert, vagy az őt megelőző Thiadag, tizedik században élt prágai püspökök által veretett pénz.

Érvelésének lezárásaképpen Stanislaw Suchodolski húsz évvel ezelőtt visszautasította, hogy a lengyel püspökök pénzveretése számottevő jelentőséggel bírt volna. Véleménye szerint a püspökök pénzveretési gyakorlata elsősorban a katedrálisok építéséhez kapcsolódott. Suchodolski elméletét alátámasztandó, Borisz Paszkiewicz például arra a következtetésre jutott, hogy Szt. Adalbert, Prága püspöke is csak a katedrális építéséhez szükséges anyagi források megteremtésének érdekében veretett pénzt. Ugyanakkor, ha figyelembe vesszük, hogy a Német-római Császárság területén működő püspökségek a pénzveretés kiváltsága mellett általában a vámszedés és a vásári bevételek kiváltságával is rendelkeztek, akkor elmondhatjuk, hogy a pénzveretés inkább volt a helyi gazdasági szükségletek kielégítésének eszköze, mint csupán egy adott építkezés lefolytatásához szükséges segítség. A nyugat-európai analógiák felállításának nehézsége és a lengyel forrásokból levont következtetések hipotetikus volta okán tehát a kérdés biztonságosabb megfogalmazása lenne, ha azt mondanánk, hogy a pénzveretésnek csak részben lehetett oka a katedrálisok építésének finanszírozása. Ráadásul az is teljesen világosan látható, hogy az egyházi pénzkibocsátás

szoros összefüggésben van a tizenegyedik századi fejlődés dinamikájával, a helyi piacok gazdasági szükségleteivel. Az, hogy a püspökök folyamatosan kérelmezték a pénzveretési kiváltság nekik ítélését a hozzájuk tartozó vásárolási joggal rendelkező települések esetében, mutatja, hogy nagy hangsúlyt fektettek erre a gazdasági tevékenységre. Éppen ezért meglepő az a tény, hogy milyen kevés egyház által kibocsátott érme került elő az ásatások során. Másfelől viszont az is elmondható, hogy a kor uralkodói nem kizárólag azért ajándékozták az egyes kiváltságokat az egyházaknak, illetve az egyházakat vezető püspököknek, hogy ezzel is kifejezzék az egyház egyre erőteljesebb emancipációjába való beletörődésüket. Sokkal inkább az a praktikus szándék vezette őket, hogy saját politikai státusukat megerősítsék, illetve hogy az általuk kormányzott területek perifériáját területileg is biztosítsák.

Azt tulajdonképpen, hogy az egyházi intézmények elnyerték a pénzveretés jogát az uralkodótól, a korabeli egyház működésének átfogó koncepciójába kell illeszteniünk. Ez a kiváltság valójában kompenzációt is jelentett azokért a terhekért, amelyeket az egyháznak viselnie kellett, és azokért a szolgálatokért, amellyel az uralkodónak tartozott. Gondoljunk itt az uralkodó látogatásakor felmerülő költségekre, vagy arra, hogy az egyháznak felfegyverzett kontingenseket kellett küldenie az uralkodó által indított háborúkba – amelyekben egyébként nem ritkán maga a püspök is részt vett. Német kutatók arról számolnak be, hogy a püspöki városokba tett uralkodói látogatások száma II. Henrik császár uralkodásának időszakától kezdve megnövekedett, ami nagyban növelte a püspökségek kiadásait. Az uralkodói hatalom egyes részeinek a püspökségekre ruházása mögött ugyanakkor nem csak tisztán gazdasági megfontolások álltak. Az elképzelés, hogy az Isten által nekik alárendelt népet az uralkodónak és az egyház vezetőinek együtt kell hozzásegíteniük a megváltáshoz, már egészen Jámbor Lajos uralkodásának idejétől elfogadott volt. Elmondhatjuk tehát, hogy ez lehetett a másik ok, amiért az egyházi feladatok ellátása mellett a püspökségek konkrét államszervezési és politikai feladatokat is magukra vállaltak.

Arra a kérdésre tehát, hogy összehasonlítható-e a német egyházi pénzveretés gyakorlata a lengyel és a cseh gyakorlattal, az összegyűjtött bizonyítékok és a következtetések levonása után igennel kell válaszolnunk. Mindabból, amit az eddigi tudásunk alapján megállapíthatunk, úgy tűnik, hogy a német uralkodók gazdasági és politikai megfontolásokra alapozott kiváltságadományozási tevékenysége mintául szolgált a korabeli lengyel és cseh világi vezetők számára is.

Juhász Gergely Ákos

